

Niết bàn là sự giải thoát hay chuyển hóa tâm thức?

ISSN: 2734-9195 08:25 08/05/2025

Hai quan điểm này không đối lập mà cùng làm phong phú thêm sự hiểu biết về con đường giải thoát của Phật giáo. Như vậy, Niết-bàn không chỉ là sự kết thúc mà còn là sự khởi đầu của một nhận thức mới về thực tại và chân lý.

Dẫn nhập: Niết-bàn (Nirvāṇa) là một trong những khái niệm cốt lõi của Phật giáo, được xem là mục tiêu tối hậu của con đường tu tập. Tuy nhiên, từ thời kỳ Phật giáo Nguyên thủy đến sự phát triển của các trường phái Đại thừa, cách hiểu về Niết-bàn đã có nhiều sự khác biệt. Có quan điểm xem Niết-bàn là sự giải thoát tuyệt đối khỏi sinh tử luân hồi, trong khi một số tư tưởng khác nhấn mạnh vào sự chuyển hóa tâm thức, tức trạng thái giác ngộ ngay trong đời sống hiện tại.

Sự khác biệt trong quan niệm về Niết-bàn không chỉ phản ánh sự phát triển của tư tưởng Phật giáo mà còn cho thấy những cách tiếp cận đa dạng về bản chất của giải thoát. Liệu Niếtbàn là một thực tại siêu việt ngoài thế gian hay là sự chuyển hóa ngay trong cuộc sống? Bài viết này sẽ phân tích hai cách tiếp cận để làm rõ bản chất của Niết-bàn trong tư tưởng Phật giáo.

Từ khóa: Niết bàn, Phật giáo, sinh tử, luân hồi, giải thoát...

1. Niết bàn trong Phật giáo Nguyên Thủy: Giải thoát tuyệt đối

1.1. Định nghĩa và đặc tính của Niết-bàn

Trong kinh điển Pali, Niết-bàn được mô tả là trạng thái giải thoát khỏi khổ đau, vô minh và tái sinh. Các đặc tính của Niết-bàn bao gồm:

- **Vô vi:** Không do duyên sinh, không bị chi phối bởi vô thường.
- **Tận diệt tham, sân, si:** Đạt đến sự thanh tịnh tuyệt đối của tâm.

- *Chấm dứt luân hồi*: Không còn bị sinh tử ràng buộc.

Kinh điển Nguyên thủy mô tả Niết-bàn như là sự thoát ly hoàn toàn khỏi vòng xoay sinh tử. Trong kinh Tương Ưng Bộ, đức Phật giảng rằng Niết-bàn là trạng thái mà ở đó không còn bất kỳ dấu vết nào của khổ đau, không còn bất cứ một yếu tố nào của chấp thủ. Đây là sự an tịnh tuyệt đối của tâm, không bị dao động bởi bất kỳ điều kiện nào trong thế gian.

1.2. Niết-bàn và sự chấm dứt của ngã chấp

Theo Phật giáo Nguyên thủy, Niết-bàn là sự diệt tận của ngã chấp (atta), tức không còn bất kỳ một chủ thể nào để tiếp tục sinh khởi trong luân hồi. Đây là quan niệm về Niết-bàn như một sự giải thoát tuyệt đối, hoàn toàn vượt ngoài mọi hình thức tồn tại.

2. Niết bàn trong Đại thừa: Sự chuyển hóa tâm thức

2.1. Quan điểm của Đại thừa về Niết-bàn

Trong Phật giáo Đại thừa, Niết-bàn không chỉ là sự chấm dứt của tái sinh mà còn là trạng thái chuyển hóa tâm thức, đạt đến trí tuệ viên mãn. Các kinh điển như kinh Bát Nhã, kinh Hoa Nghiêm, kinh Đại Bát Niết-bàn đã mở rộng khái niệm này, cho rằng Niết-bàn không phải là một trạng thái biệt lập mà là sự nhận thức về bản chất chân thật của thực tại.

2.2. Như Lai Tạng và Niết-bàn ngay trong đời sống

- Trong kinh Đại Bát Niết-bàn (Mahāparinirvāṇa Sūtra), đức Phật dạy rằng, Niết-bàn không phải là đoạn diệt, mà là sự viên mãn của Phật tính.

- Học thuyết Như Lai Tạng (Tathāgatagarbha) cho rằng mỗi chúng sinh đều có sẵn bản chất Niết-bàn, chỉ cần nhận ra và tu tập để hiển lộ.
- Thiền tông nhấn mạnh đến Niết-bàn ngay trong thực tại: "Tâm thanh tịnh tức Niết-bàn".

Trong quan niệm Đại thừa, Niết-bàn không phải là một cảnh giới biệt lập hay sự chấm dứt của thân xác mà là sự nhận thức chân như. Điều này dẫn đến tư tưởng bất nhị giữa sinh tử và Niết-bàn, nhấn mạnh rằng người giác ngộ có thể đạt Niết-bàn ngay trong đời sống mà không cần phải lìa bỏ thế gian.

2.3. Quan niệm "Niết-bàn tức sinh tử"

Trong tư tưởng Bồ-tát đạo, đặc biệt là kinh Pháp Hoa, quan niệm "Niết-bàn tức sinh tử, sinh tử tức Niết-bàn" (Samsāra = Nirvāna) nhấn mạnh rằng người giác ngộ không cần rời bỏ thế gian để đạt Niết-bàn, mà có thể thực chứng ngay trong đời sống hiện tại.

3. Đối chiếu hai quan điểm: Khác biệt hay bổ sung?

Tiêu chí	Niết-bàn trong Nguyên thủy	Niết-bàn trong Đại thừa
Bản chất	Sự chấm dứt luân hồi	Sự chuyển hóa tâm thức
Cách đạt được	Diệt tận tham, sân, si	Hiện lộ Phật tính
Mối quan hệ với sinh tử	Hoàn toàn thoát ly	Sinh tử và Niết-bàn không hai
Quan niệm về Phật	Phật lịch sử đã diệt độ	Pháp thân thường trụ

Có thể thấy, trong khi Phật giáo Nguyên thủy nhấn mạnh Niết-bàn là trạng thái giải thoát tuyệt đối, thì Đại thừa lại xem đó là sự giác ngộ nội tại, có thể đạt được ngay giữa đời sống luân hồi. Hai quan điểm này tuy khác biệt nhưng không mâu thuẫn, mà bổ sung cho nhau để làm sáng tỏ ý nghĩa đa chiều của Niết-bàn.

4. Kết luận

Niết-bàn, dù được hiểu theo cách nào, vẫn là mục tiêu tối hậu của Phật giáo. Dưới góc nhìn Nguyên thủy, Niết-bàn là trạng thái giải thoát hoàn toàn khỏi sinh tử luân hồi. Trong khi đó, Đại thừa nhấn mạnh vào sự chuyển hóa tâm thức, nhận ra thực tại chân như ngay trong đời sống hiện tại. Hai quan điểm này không đối lập mà cùng làm phong phú thêm sự hiểu biết về con đường giải thoát của Phật giáo. Như vậy, Niết-bàn không chỉ là sự kết thúc mà còn là sự khởi đầu của một nhận thức mới về thực tại và chân lý.

Tác giả: **Nguyễn Văn Tiếng (PD: Ngô Minh Chương)** - Học viên Cử nhân Phật học Từ xa - Khóa X - Học viện PGVN tại Tp.HCM

